

32. Al-Hayat Al-Jadida – alḥyaʾī aljdydī (ofitsiyniy Ínternet-portal gazetī “Al’-Khayat Al’-Dzhyadída”) [Yelektronniy resurs] – Rezhim dostupu : <http://www.alhayat-j.com/newsite/index.php>
33. *Ibn Baṭuṭa*. Suleymān Fayād: Rahhālia As-Salām [Explorers of Islam] / Ibn Baṭuṭa. – Al-Qāhira : muʾassasa Al-Agām, 1999. – 63 s.
34. *Balal Faḍl*. Situ Al-Hāja Miṣr. At-Ṭaba‘ Al-Ūla [Six needs of Egypt] / Balal Faḍl. – Dar Ash-Shurūk, 2012. – 164 s.
35. *Hairi Shalbi*. Kutub va nās [Books and People] / Hairi Shalbi. – Al-Qāhira : Dar Al-Galal, 2009. – 242 s.
36. ‘bd Ar-Rahmān Bakr. An-Nahāt Al-Muhārib [Sculptor-Warrior] / ‘bd Ar-Rahmān Bakr. – Miṣr : Maktaba Miṣr An-Nāshir, 2008. – 134 s.

Лихошерстова М. Ю. Ядро микрополей прошедшего времени в украинском и арабском языках.

В статье рассматривается проблема восприятия прошедшего времени разными этносами и его выражение в разноструктурных языках. Найден его семантический инвариант, и определены особенности функционирования глагольных форм, обозначающих прошедшее время, в украинском и арабском языках. Особое внимание уделено установлению алломорфных и изоморфных глагольных форм выражения прошедшего времени в сопоставляемых языках.

Ключевые слова: формы глагола, прошедшее время, семантический инвариант.

Lykshosherstova M. Yu. Nucleus of Micro Field of Elapsed Time in Ukrainian and Arabic.

The article deals with the problem of the perception of the past tense by different ethnic groups, and its expression in the languages with different structures. Its semantic invariant has been found out and the peculiarities of verb forms, indicating the elapsed time, in Ukrainian and Arabic have been determined. The special attention is paid to the establishment of allomorphic and isomorphic verbal forms expressing past tense in compared languages.

Keywords: forms of the verb, past tense, semantic invariant.

**Луценко А. А.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ АКУМУЛЕМИ “СОВІСТЬ” В РОСІЙСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВНІЙ СВІДОМОСТІ

У статті досліджується специфіка акумулями, вербалізованих лексею совість у двох лінгвокультурах, – англійській та російській. Здійснено аналіз репрезентації акумулями “совість” у російських та англійських лексикографічних джерелах; розкрито зміст акумулями “совість” у російській та англійській мовній свідомості. Установлено, що в англійській мовній свідомості – це скоріше раціональне почуття, яким можна керувати, а в російській лінгвокультурі – це морально-етичне поняття, що є чимось зовнішнім по відношенню до душі й тіла людини.

Ключові слова: акумуляма, мовна свідомість, совість, морально-етичні цінності.

Етичні категорії є сьогодні об’єктом вивчення не лише філософії, психології, соціології, а й лінгвістики. Саме слово “етика” походить від давньогрецького “ethos”, яке спочатку означало місце перебування, спільне житло, а згодом набуло значення: “звичай, вдача, характер, темперамент”. Слово “мораль” має латинське походження, від *mores*, що, подібно до етосу, означало характер, вдачу, звичай, а також припис, закон, правило, порядок. Термін “етика” у значенні галузі пізнання, що вивчає мораль, вперше зустрічається в Аристотеля. За лексико-семантичною характеристикою, етика – “1. Наука про мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному та особистому житті людей; 2. Норми поведінки, сукупність моральних правил якого-небудь класу,

суспільної організації, професії та ін. Мораль визначається, як система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства; етика (у 2 знач.)” У загальнокультурній лексиці поняття “мораль” і “етика” вживаються як синонімічні. Концепти, що регулюють відносини між людьми з погляду норм та цінностей, одержали назву “морально-етичні” [4].

Увага лінгвістів до морально-етичних концептів є постійною (Н. Д. Арутюнова, О. Ю. Богуславська, Т. В. Булигіна, О. В. Ваховська, А. Вежбицька, С. Г. Воркачов, В. І. Кононенко, О. В. Падучева, Л. Г. Панова, Т. В. Радзієвська, О. Д. Шмельов О. І. Якушкіна тощо).

Оскільки на сьогодні термін “концепт” набув дуже широкого значення, з метою зняття багатозначності й термінологічної розмитості, пропонуємо послуговуватися терміном лінгвокультурології – “акумуляма” (В. Аврамова), під яким розуміємо ментальне утворення, що має етнокультурне маркування і вербалізується в лексемі (слові) або словосполученні; з лат. *accumulo* (накопичувати, збільшувати), *accumulātor* (накопичувач) і *accumulātē* (рясно, багато). В акумулямі зосереджено культурну інформацію: загальнолюдську і національно специфічну. Акумуляма на відміну від слова або словосполучення, яке її вербалізує, акумулює, накопичує, зберігає культурну інформацію, немов у сейфі [2].

В аспекті лінгвокультурології слово та словосполучення й акумуляму необхідно розмежовувати, хоча вони можуть вживатися синонімічно. Наприклад, слово “свобода” є акумулямою з такою ж назвою.

Аналіз акумулями слід починати з етимології слова, тобто звернення до праформи і визначення джерела походження слова і способу його утворення. Такий підхід пропонує Ю. С. Степанов при аналізі концептів [11].

Дослідження акумулями “совість” – є необхідним для реконструкції феномену національного характеру, розширення уявлень про мовну картину світу, що зумовлює актуальність пропонованої статті.

Мета статті – розглянути засоби відображення акумулями “совість” у російській та англійській мовні свідомості.

Усі розбіжності мов і культур виявляються при їх зіставленні. Варто зазначити, що на рівні мовної картини світу ці розбіжності не помітні, а слова різних мов помилково здаються еквівалентними [5].

Спробуємо продемонструвати це на прикладі акумулями “совість” у двох мовах – російській та англійській.

Тлумачний словник російської мови В. Даля визначає совість як моральну свідомість, відчуття або почуття людини; внутрішнє усвідомлення добра і зла; здатність розпізнавати якість вчинку; почуття, яке спонукає до істини, добра. [9].

Словник “Webster’s Online Dictionary” тлумачить поняття “совість” як: 1. The sense or consciousness of the moral goodness or blameworthiness of one’s own conduct, intentions, or character together with a feeling of obligation to do right or be good *b*: a faculty, power, or principle enjoining good acts *c*: the part of the superego in psychoanalysis that transmits commands and admonitions to the ego; 2. (*archaic*): consciousness. 3. Conformity to what one considers to be correct, right, or morally good: conscientiousness. 4. Sensitive regard for fairness or justice: scruple.

Examples of CONSCIENCE: The thief must have had an attack of *conscience*, because he returned the wallet with nothing missing from it... it is a politician’s natural instinct to avoid taking any stand that seems controversial unless and until the voters demand it or *conscience* absolutely requires it. Al Gore, *An Inconvenient Truth*, 2006. We like to imagine literature as the still, small voice of human *conscience*. It is that only rarely, however.

Actively and passively, it has always borne along pernicious ideas. – Marilyn Robinson, *New York Times Book Review*, 15 Mar. 1987. The rat had no morals, no conscience, no scruples, no consideration, no decency ... E. B. White, *Charlotte's Web*, 1952 So she had lied to him, but so had he to her, they were quits on that score and his *conscience* was calm. – Bernard Malamud, *The Magic Barrel* (1950) 1958 [15].

Аналіз словників дозволив виділити масив лексичних одиниць, які беруть участь у вербалізації акумулеми “совість”, у російській та англійській мовах.

Лексема *совість* є основною, що репрезентує акумулему “совість” у російській мові.

В англійській мові існує численна кількість лексем, що мають у своїй семантиці значення, наближене до значення російської лексеми “совість”. Основна лексема в цьому ряду – *conscience*.

Лексеми дефініції дозволили виявити такий набір сем:

1. Сема ‘каяття у скоєному’: фразеологічні одиниці цієї групи описують ситуації, коли індивід відчуває докори сумління, сором: *guilty conscience* – нечиста совість, *for conscience sake, to calm(ease, relieve, sooth) one's conscience* – для очищення совісті, *someone's conscience began to prick him(to give voice with in him)* – совість заговорила, *someone has pangs(pricks, stings) of conscience, someone's conscience worries(tortures) him* – совість мучить, *conscience was hanged long ago* – сором можна стерпіти.

Сема ‘підлі діяння’: *with out the slightest prick of conscience* – без зазору совісті, *abargain(deal)with one's conscience* – угода з совістю, *someone doesn't know what conscience is* – совісті вистачає (про підлий вчинок).

Сема ‘відповідальність за свої справи’: *someone has something on his conscience* – на совісті, *do smth. Conscientiously* – на совість, *not only for fear but for conscience's sake* – не за страх, а за совість.

Сема ‘порядна поведінка’: *clear conscience* – чиста совість, *tell smth, in all conscience* – по совісті, відверто, *do smth, with an easy conscience* – робити вчинки з чистою совістю, усвідомлюючи всю правоту.

Сема ‘мораль’: *one ought to know what conscience is* – потрібно і совість знати [13].

Фразеологічні одиниці цих груп побудовані на основі диференційних сем і характеризуються широкою лексичною та граматичною варіативністю компонентного складу, що підсилює їх здатність передавати різні смислові відтінки та розширює їхні експресивно-оцінні можливості.

Фразеологічні одиниці, в яких реалізується значення сорому за скоєні вчинки, каяття, докори сумління, відрізняються найбільшою номінативною щільністю.

Only it didn't come from the well; it has something to do with her father. ... and the other was no more'n your own guilty conscience (S. King. “Dolores Claiborne”).

Фразеологічна одиниця *for conscience sake, to calm (ease, relieve, sooth) one's conscience* – “для очищення совісті” реалізує образний, ціннісний компонент. Для інтенсифікації образу і підсилення позитивної конотації використовується стилістичний компонент значення: лексеми з емоційною експресивністю (*calm, ease, relieve, sooth*), які підкреслюють, що суб’єкт дійшов до найвищого ступеня моральних страждань і готовий на все, щоб “полегшити душу” і “заспокоїти свою совість”.

Third Citizen To lose itself in a fog, where being three parts melted away with rotten dews, the fourth would return for conscience sake, to help to get... (W. Shakespeare. “Coriolanus”).

Someone's conscience began to prick him (to give voice within him) – совість говорить, *someone has pangs (pricks, stings) of conscience, someone's conscience worries (tortures) him* – совість мучить – ці фразеологічні одиниці об’єктивують певні відмінні

ознаки залежно від контекстного оточення. В деяких ситуаціях совість об'єктивується як найвища кара, яка рано чи пізно знаходить індивіда і набуває кореляції з концептом ЗБРОЯ, відображаючи ознаки покарання.

Gerald's conscience began to prick him and sufficiently troubled to confess it before Mass the following... (M. Mitchell. "Gone with the Wind") [13].

Совість – це комплекс найвищих моральних цінностей людини, яка здатна реалізовувати значення найвищого ступеня негативних концептуальних ознак на зразок 'підлість', 'зрада' тощо.

Without the slightest prick of conscience містить негативну оцінку безсовісності, відсутності будь-якого сорому і додаткову концептуальну ознаку зневажливого ставлення до об'єкта, який немає совісті.

Наявні також лексеми з позитивною конотацією порядної поведінки, які містять лексему *conscience: clear conscience* – чистая совість.

Do smth. With an easy conscience – в основі лежить образ спокійної, упевненої у своїй правоті особистості, яка живе у злагоді зі своєю совістю:

Try and calm yourself, and make your mind with an easy conscience, my frightened little singing-bird (H. Ibsen. "The Doll's House").

I took him into the cabin and closed the door, with a polite nod to Jacob, who was watching all with an easy conscience (A. Rice. "Pandora").

Наявні одиниці *One ought to know what conscience*, де факт наявності або відсутності совісті важко категоризувати, бо в них наявні повчальні конотації.

Morris didn't know I could earn a living here at home. He shan't know either; for he knows what conscience is for the likes of me (A. C. Doyle. "The Valley of Fear") [14].

Акумулема "совість" у російській мові тісно переплітається з акумулемою "сором". Спочатку лексема сором позначала здатність викликати докори сумління і відчуття страху [10].

При лінгвістичному аналізі лексеми *сором* було виявлено прислів'я та приказки, в яких реалізувались такі поняття, як "страх" і "совість". Для визначення значення слів *сором, страх, совість* було використано "Словарь живого великорусского языка В. И. Даля" [9], "Толковый словарь русского языка" Д. Н. Ушакова [12] і "Толковый словарь русского языка" С. И. Ожегова [10]. За лексичним значенням їх можна розділити на 5 груп.

До першої групи увійшли приказки та прислів'я, в яких відобразилось перше лексичне значення слова *сором* як почуття або здатності соромитись: *Лучше понести убытку на рубль, чем на грош стыда; Ешь – не стыдись, а работай – не ленись*.

До другої групи увійшли приказки та прислів'я, в яких реалізовано друге лексичне значення слова *сором* як ганьби, безчестя: *Людской стыд – смех, а свой стыд – смерть; От такого стыда сквозь землю бы провалился. Стыд пал на мою седую голову; В чем деду стыд, в том бабе смех*. Сором – це внутрішній стан людини, а ганьба – оцінка будь-якої ситуації, дій.

Третя група приказок на позначення сорому відображає перше лексичне значення слова *совість*: *После дождя солнце жжет, после лжи – стыд*.

Останню групу складають прислів'я і приказки, де поняття сорому втілено в різних семах лексичного значення слова *страх*: *Смерти бояться, а людей не стыдятся* [13].

Виявлено коло акумулем, з якими корелює совість: етика, відповідальність, виховання, особистість, ідеал, покарання, зброя, акторство, відображаючи розмитість меж і високий ступінь дифузності цієї акумулеми.

Як бачимо, процес формування аккумулями здійснюється в результаті “осідання” в її змісті компонентів “культурної пам’яті” обох етносів. Значення аккумулями вербалізуються у значеннях слів, фразеологічних одиниць та прислів’їв і приказок, які є частиною духовної культури кожної лінгвокультурної спільноти [2].

Аккумуляма є максимально абстрактною, але конкретно кодованою в мовній свідомості одиницею ментального рівня.

На основі проаналізованого матеріалу можна говорити про таке: в англійській мовній свідомості “совість” – це скоріше раціональне почуття, яким можна керувати, а в російській лінгвокультурі “совість” є морально-етичним поняттям, яке виявляється чимось зовнішнім по відношенню до душі й тіла людини.

Підводячи підсумок, зазначимо, що опис фрагмента мовної картини світу, яким є мовний фонд аккумулями “совість”, зафіксований в англійських і російських лексикографічних джерелах та прислів’ях і приказках, дає змогу представити ментальну репрезентацію аккумулями “совість” в англійській та російській мовній свідомості.

Л і т е р а т у р а

1. Аврамова В. Основные понятия лингвокультурологии (аккумуляма) и фрагменты болгарской языковой картины мира / В. Аврамова // Русский язык, литература, культура в школе и вузе. – 2010. – С. 64–70.
2. Аккумуляма-базовая единица лингвокультурологии / В. Аврамова // Русский язык за рубежом. – 2007. – № 6. – С. 52–55.
3. Арутюнова Н. Д. О стыде и совести / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка: Языки этики. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 54–58.
4. Вдовиченко Н. В. Морально-етичні концепти як лінгвокультурні універсалії / В. Н. Вдовиченко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство. – 2013. – Т. 21. – Вип. 19 (3). – С. 15–20.
5. Гюльмагомедов А. Г. Сопоставительное языкознание : [хрест. учебн. пособ.] / А. Г. Гюльмагомедов. – Махачкала : ДГУ, 2004. – 126 с.
6. Єщенко Т. А. Концепт “сумління / совість” в етнокогнітивному та біблійному аспектах / Т. А. Єщенко // Наука. Релігія. Суспільство. – 2011. – № 2. – С. 156–161.
7. Милтс А. А. Совесть. Мыслители разных эпох о совести / А. А. Милтс // Этическая мысль. Научно-публицистические чтения. – М. : Прогресс, 1990. – С. 274–293.

Л е к с и к о г р а ф і ч н і д ж е р е л а

8. Даль В. И. Пословицы русского народа / В. И. Даль. – М., 1997.
9. Демьянков В. З. Краткий словарь когнитивных терминов / В. З. Демьянков. – М. : МГУ, 1996.
10. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. – М., 1990. – Т. 3.
11. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М., 1997.
12. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 344 с.
13. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / [под ред. Д. Н. Ушакова]. – М. : Гос. ин-т “Сов. энцикл.”; ОГИЗ ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935–1940.
14. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. М., 1999.
15. The Oxford Dictionary of English Etymology [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.etymonline.com>
16. Webster’s Online Dictionary [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.merriam-webster.com/help/citing-the-dictionary>

R e f e r e n c e s

1. Avramova V. Osnovnyye ponyatiya lingvokul'turologii (akkumulema) i fragmenty bolgarskoy yazykovoy kartiny mira / V. Avramova // Russkiy yazyk, literatura, kul'tura v shkole i vuzе. – 2010. – S. 64–70.
2. Akkumulema-bazovaya yedinitisa lingvokul'turologii / V. Avramova // Russkiy yazyk za rubezhom. – 2007. – № 6. – S. 52–55.

3. Arutyunova N. D. O styde i sovesti / N. D. Arutyunova // Logicheskiy analiz yazyka: YAzyki etiki. – M. : YAzyki russkoy kul'tury, 2000. – S. 54–58.
4. Vdovichenko N. V. Moral'no-yetichni kontsepti yak lingvokul'turni universalii / V.N. Vdovichenko // Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu. Seriya : Movoznavstvo. – 2013. – T. 21. – Vip. 19 (3). – S. 15–20.
5. Gyul'magomedov A. G. Sopostavitel'noye yazykoznaniiye : [khrest. uchebn. posob.] / A. G. Gyul'magomedov. – Makhachkala : DGU, 2004. – 126 s.
6. Êshchenko T. A. Kontsept “sumlinnya / sovis't” v yetnokognitivnomu ta bibliynomu aspektakh / T. A. Êshchenko // Nauka. Religiya. Suspil'stvo. – 2011. – № 2. – S. 156–161.
7. Milts A. A. Sovest'. Mysliteli raznykh epokh o sovesti / A. A. Milts // Eticheskaya mysl'. Nauchno-publitsisticheskiye chteniya. – M. : Progress, 1990. – S. 274–293.

Lexicographic sources

8. Dal' V. I. Poslovitsy russkogo naroda / V. I. Dal'. – M., 1997.
9. Dem'yankov V. Z. Kratkiy slovar' kognitivnykh terminov / V. Z. Dem'yankov. – M. : MGU, 1996.
10. Dal' V. Tolkovyy slovar' zhivogo velikorusskogo yazyka / V. Dal'. – M., 1990. – T. 3.
11. Ozhegov S. I. Tolkovyy slovar' russkogo yazyka / S. I. Ozhegov, N.YU. Shvedova. – M., 1997.
12. Stepanov YU. S. Konstanty: slovar' russkoy kul'tury / YU. S. Stepanov. – M. : YAzyki russkoy kul'tury, 1997. – 344 s.
13. Tolkovyy slovar' russkogo yazyka : v 4 t. / [pod red. D. N. Ushakova]. – M. : Gos. in-t “Sov. entsikl.”; OGIz; Gos. izd-vo inostr. i nats. slov., 1935–1940.
14. Tolkovyy slovar' russkogo yazyka: 80 000 slov i frazeologicheskikh vyrazheniy. – M., 1999.
15. The Oxford Dictionary of English Etymology [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.etymonline.com>
16. Webster's Online Dictionary [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.merriam-webster.com/help/citing-the-dictionary>

Луценко А. А. Репрезентация аккумулямы “совесть” в английском и русском языковом сознании.

В статье исследуется специфика аккумулямы, вербализированных лексемой совесть в двух лингвокультурах – английской и русской. Осуществлен анализ репрезентации аккумулямы “совесть” в английских и русских лексикографических источниках. Установлено, что в английском языковом сознании – это более рациональное чувство, которым можно управлять, а в русской лингвокультуре совесть является морально-этическим понятием, чем-то внешним по отношению к душе и телу человека.

Ключевые слова: аккумуляма, языковое сознание, совесть, морально-этические ценности.

Lutsenko A. A. Representation of Accumulator “Conscience” in English and Russian Language Consciousness.

The article deals with the investigation of accumulators verbalized by the lexeme conscience in two linguistic cultures – English and Russian. The analysis of representation of accumulator “conscience” has been conducted in English and Russian lexicographical sources. It has been established that in the English language consciousness it a more rational feeling, which can be controlled, and in the Russian linguistic culture the conscience is a moral and ethical concept, something external to the human body and soul.

Keywords: accumulator, linguistic consciousness, conscience, moral and ethical values.